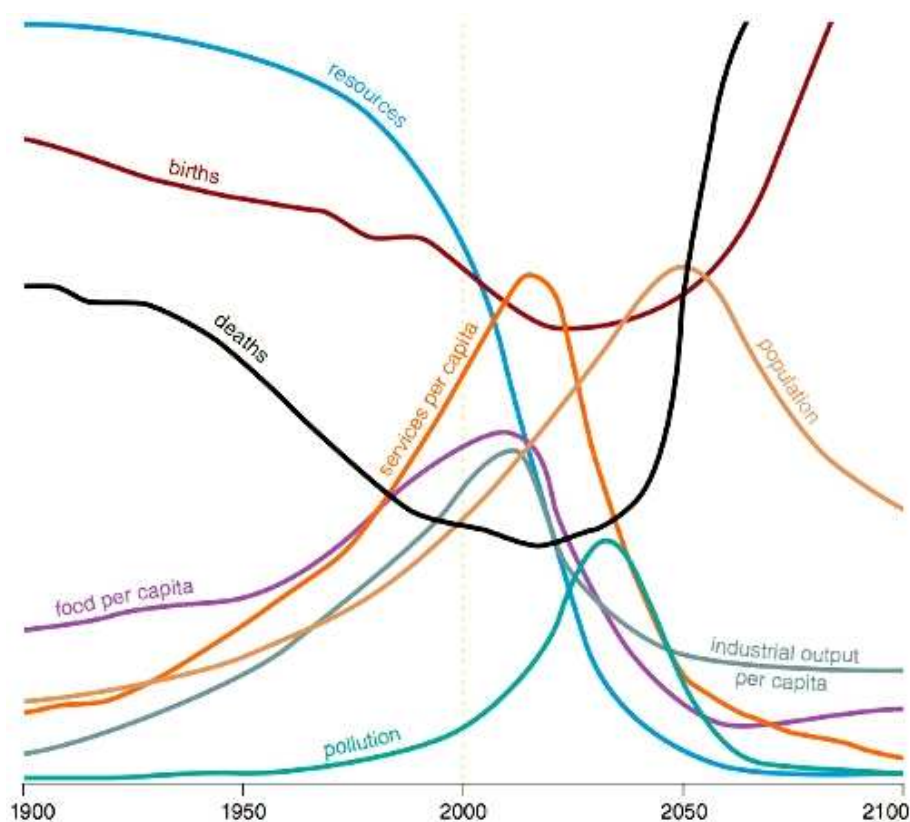

Az egészséges társadalomfejlődés indikátorai

a GDP-n túl

a Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosi Hivatala 2010.

Bevezető

Jó indikátorrendszer nélkül a társadalom nem tudja, hogy merre tart. Ennél talán csak egy lehet rosszabb: ha azt hiszi, hogy tudja, de téved. Vajon mi győzi meg ennek az ellenkezőjéről? A tudomány előrejelzései is elegek, vagy egy drámai esemény kell hozzá?

A statisztikai mutatók sokkal fontosabbak, mint amilyenek látszanak. A cselekedeteinket képesek vagyunk józan megfontolással irányítani, de egy ország számára a statisztikák az érzékszervek, amivel külső és belső hatásokat, jót és rosszat érzékelhetünk. Észrevesszük vajon, ha ezek visznek minket tévútra?

Ma világszerte a GDP a társadalmi fejlődés legelismertebb mutatója, azonban a gazdasági és ökológiai válság vitathatatlanul rámutattak, hogy ez a szemlélet idejétmúlt. A jóléti mutatók azonban nagy erővel hatnak a döntéshozókra, bármit is mérnek, arra irányítják a társadalom figyelmét, és arra ösztönöznek, hogy növeljük az értéküket. A GDP-t azonban hiába növeljük, attól nem leszünk boldogabbak.

A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosa a nemzetközi tudományos világgal, és az Európai Unióval közösen kezdeményezi, hogy Magyarország is fontolja meg kulcsfontosságú statisztikai indikátorrendszereinek felújítását!

I. A GDP korlátai

A GDP értéke jelentősen befolyásolja a politikai döntéseket. A törvényhozók, a sajtó és a társadalom által is ismert és elismert mutatószám, ami ma lényegében a nemzetgazdaság működésének legfőbb jellemzője. Ez a kitüntetett szerep vezetett oda, hogy bár eredetileg csak a gazdaság éves kiadásait mutatta, mára sokan a társadalom fejlődésének mutatójaként használják. Mivel a közgazdaságtanban uralkodó paradigma szerint a gazdasági növekedés jelent megoldást a legtöbb társadalmi problémára, (de legalábbis a megoldás előfeltétele a növekedés) ezért nem meglepő, hogy a GDP egyszerű statisztikai mutatóból olyan indexszé nőtte ki magát, amelyből legtöbbször arra következtetnek, hogy *a dolgok jól mennek-e, vagy rosszul*. Ez a homályos és pongyola megfogalmazás nem véletlen, mert bár a GDP nagy jelentőségű az emberek szemében, a hétköznapi élet és a társadalom fő kérdéseinek legtöbbszörre nem ad választ, bár a maga eredeti területén nyilván alapvető a szerepe.

A GDP felértékelődése és a növekedési paradigma azonban hosszú távon katasztrófához vezethet, ha makacsul ragaszkodunk hozzá. Ezt mondja ki az először 1972-ben, majd azóta többször megjelent *Növekedés határai* című jelentés, amelyet a Római Klub számára készítettek Dennis Meadows és munkatársai az MIT egyetemen.¹ Azóta számos elismert közgazdász megerősítette ezt az álláspontot, kiegészítve azzal, hogy a növekedésre való törekvés, nem csak nem fenntartható, de a társadalom valódi fejlődését se segíti elő.

A 2008 őszi kirobbanó gazdasági válság is sokakban komoly kételyeket vetett föl a ma uralkodó pénzügyi szemlélettel szemben. Nicolas Sarkozy francia elnök felkérte a Nobel díjas Joseph Stiglitzet, a Világbank volt vezető közgazdászát, hogy egy bizottság élére állva vizsgálja meg annak a lehetőségét, hogy hogyan lehetne a gazdasági statisztikák hatékonyságát, és pontosságát növelni annak érdekében, hogy ezek segítségével biztonságosabb keretek között lehessen irányítani a gazdaságot. Sarkozy nem csak a gazdasági szempontok szerint kritizálta a GDP-t, hanem azt is kifogásolta, hogy nem ad kellő információt a társadalom állapotáról.²

A brit Sustainable Development Commission 2009 márciusában kiadta alternatív gazdaságának alapvetését, amelyben a társadalmi jólét megvalósulását elválasztja a gazdasági növekedéstől.³ Azóta Nagy-Britanniában jó néhány város a gyakorlatban is elkezdte megvalósítani ezt a stratégiai koncepciót.⁴

A statisztikáknak és a komplex mutatóknak rendkívül fontos szerepük van a mai döntéshozatali mechanizmusokban. A társadalom és a gazdaság rendkívül összetett rendszerré vált. Az oktatás, a közlekedés, az információs rendszerek országos méretben is hatalmas növekedésen estek át az elmúlt néhány évtizedben, de jó néhány kérdéstről ma már európai vagy globális szinten gondolkodunk, ami tovább növeli a rendszert.

A társadalom rendkívüli bonyolultsága nem baj önmagában, csak másfajta szemléletet igényel a döntéshozók, vezetők részéről. A rendszer annyira összetett, hogy statisztika nélkül már képtelenség reális képet alkotni róla. Ebből természetesen következik, hogy ha a statisztikákkal valamilyen komolyabb probléma van, az valószínűleg észrevétlenül, és szinte bizonyosan rossz döntések felé irányítja a törvényhozókat.

---

1 Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, and William W. Behrens III: *The Limits to Growth* New York, Universe Books 1972.

2 Stiglitz, Sen, Fitoussi et al.: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* 2009.

3 Sustainable Development Commission: *Prosperity without growth – The transition to sustainable economy*, UK 2009.

4 Sustainable Glasgow Report 2010 - <http://www.sustainableglasgow.org.uk/>

Az a képzet, hogy a környezet megóvása és a gazdaság működése között kell egyensúlyozni, téves. Ha olyan tevékenységek növelik a GDP-t amelyek egyértelműen környezetkárosítóak, értelmetlen harc a környezet megóvásáért küzdeni, hiszen egymással ellentétesek a célkitűzéseink.

A GDP egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem foglalkozik az ökoszisztéma szolgáltatásokkal, amelyek bár évszázadok óta megszokott alapjai az életünknek, ma komoly veszélyben vannak. A különböző költségek számításakor nem vesszük figyelembe, hogy az ipari és mezőgazdasági tevékenység létfeltételeit egy olyan tőke biztosítja, ami folyamatosan csökken, és ezzel veszélyezteti a társadalom stabilitását, a gazdasági rendet, a megbízható üzletmenetet is. Ezzel gyakorlatilag láthatatlanná válik az (üzleti szempontból is) egyik legjelentősebb tőkevesztésünk.⁵

Kiáltóak a különbségek a szocioökonómiai felmérések és a hétköznapi emberek mindennapi tapasztalatai között. Míg a statisztikák növekvő gazdaságról, csökkenő inflációról beszélnek, az emberek a saját életükben ezt nem így érzik, és több felmérés bizonyítja, hogy egyre kevésbé bíznak meg az állami statisztikákban. Többféle magyarázat is lehetséges erre a jelenségre:

1. A statisztikai koncepciók helyesek, azonban a mérések hibásak.
2. Sokszor arról is vita van, hogy mi a helyes koncepció, vagy hogy egyes koncepciókat hogyan alkalmazzunk helyesen különböző helyzetekben.
3. Az egy főre számított statisztikák könnyen azt a képzetet keltik, hogy a népesség minden tagjára igazak. Egy olyan társadalomban, ahol az egyenlőtlenségek nagyok, az is megtörténhet, hogy valójában senki sincs az átlag közelében. Ha a leggazdagabbak jelentősen gyarapodnak, akkor még a leszakadó rétegek gazdasági helyzetének romlása ellenére is növekedhet a GDP, ami azt a látszatot kelti, hogy többségében javul az emberek egyéni, gazdasági helyzete.
4. Számos tényező növeli a GDP-t ami egyébként egyértelműen rossz a társadalomnak. Például a közlekedési dugók a megnövekedett üzemanyag-fogyasztás miatt kedveznek a GDP növekedésnek, az emberek azonban ezt érthetően nem szeretik. A társadalom valójában gyors közlekedést szeretne, tiszta levegőt és minél csendesebb várost, ezek azonban olyan célok, amik nem növelik a nemzeti összterméket, sőt esetleg csökkentik is azt.
5. Mostanra széles konszenzus alakult ki arról, hogy a GDP helyesen méri a gazdasági és társadalmi fejlődést, amiből nyilvánvalóan következik, hogy ennek a növelésére törekszenek a törvényhozók. A társadalomról alkotott képünkben így kihullanak azok a faktorok amelyek a GDP eredeti koncepciójával nem voltak kapcsolatban, hiszen ezek nem befolyásolják annak alakulását. Ez az állapot arra készteti a törvényhozókat, hogy olyan intézkedéseket hozzanak, amik a GDP-t növelik, és a többi tényező nem jut kellő szerephez.
6. A GDP számos fontos gazdasági tényezőt is figyelmen kívül hagy, mint például a bevételek eloszlása, az ingyen munka, (gyereknevelés, házimunkák, civil szervezetek önkéntesei) illetve a fekete-gazdaság. Ezek az adatok azonban mind társadalompolitikai, mind gazdasági szempontból igen fontosak.
7. Mindemellert az emberi életnek számos, gazdasági szemlélettel nem mérhető aspektusa van, mint az egészség, oktatás, szabadság, biztonság, béke, stb. A GDP nem foglalkozik az ökoszisztéma állapotával, se a különböző tevékenységek hatásával a társadalomra és a környezet állapotára.

---

5 Pavan Sukhdev, Study Leader: The economics of ecosystems & biodiversity, European Communities 2008.

Az ENSZ Nemzeti Számlarendszere (UN System of National Accounts) a fenti problémák kiküszöbölésének érdekében kifejlesztette a Genuine Progress Indicatort, ami a GDP egy módosított változata. A GPI lényege, hogy azokat a kiadásokat, amelyek a GDP-t növelik, de valójában az életszínvonalat csökkentő tényezőkkel kapcsolatosak, levonják a végső értékből, nem pedig hozzáadják. Így a katasztrófák utáni helyreállítási munkák, a bűnüldözés nem növeli, hanem csökkenti a GPI értékét.

A GPI komoly előrelépés a társadalmi jólét mérésében, mégse tökéletes. Azok az értékek, amelyek az emberek számára fontosak, az esetek többségében nem mérhetőek pénzben. A családok egysége, a béke, az oktatás színvonala vagy az egészséges környezet mind felbecsülhetetlenül fontos részei az életnek, pénzben azonban nem fejezhetőek ki. El kell tehát szakadnunk attól, hogy a pénzt használjuk a társadalmi fejlődés mértékegységéként.

Ha ugyanis a pénz válik általános mértékegységgé, és a gazdasági növekedés válik fő céllá, akkor nem csak egyszerűen láthatatlanná válnak az élet egyéb területei. A gazdaság és a fogyasztás növekedése természetesen az emberek életéből is egyre több időt igényel, elvonva az időt és a szellemi energiát olyan tevékenységektől, mint a gyereknevelés, házimunkák, barátok, civil szervezetek. Így végül az élet olyan területeire is hatással van ez a szemlélet, amihez eredetileg semmi köze sem volt. Mondhatnánk úgy is, hogy nem pénzben, hanem időben kellene egyre gazdagabbnak lennünk. Az életminőséget sokkal jobban leírja az, hogy mire mennyi időt fordítottunk, mint az, hogy mennyi pénzt. Azok a közgazdászok, akik mindent pénzben akarnak mérni, lényegében mindenről megfeledeztek, ami a formális gazdasági rendszeren kívül található.⁶

Ezt az állítást jól alátámasztja az a felmérés, mely szerint néhány közép és kelet-európai országban, ahol az egy főre eső GDP alacsonyabb, mint Magyarországon, az emberek elégedettebbek az életükkel, mint mi. Ilyen Szlovákia, Horvátország és Lengyelország is. De a Föld távolabbi pontjain is számos ilyen példa van, ráadásul náluk még nagyobb a különbség, azaz a GDP még kisebb, mégis elégedettebbek európai szomszédainknál is, ilyen például Mexikó, Törökország, Nigéria stb.⁷

Mindezekből következik, hogy a GDP nem alkalmas arra, hogy hitelesen mérjük a társadalmi fejlődést, és az emberi jólétet. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ez eredetileg nem is volt célja. A GDP a piacorientált gazdasági termelés és szolgáltatások mérőszáma.⁸ A termelés jelentősen függ az adott közösség (nemzet) fogyasztásától, és az egyes emberek fogyasztási képessége valóban fontos mutatója a jólétnek, azonban nem ez az egyetlen. A GDP tehát nem rossz, csak a közhiedelemmel ellentétben nem mutat mindent. A maga területén alkalmazva, és nem túlértékelve a jelentőségét, fontos szerepet tölthet be a stratégiai statisztikai mutatók között.

---

6 Wolfgang Sachs: Planet Dialectics – explorations in environment & development - Zed books, London 1991.

7 Sustainable Development Commission: Prosperity without growth – The transition to sustainable economy, UK 2009.

8 Wouter van Dieren: Taking Nature into Account - a Report to the Club of Rome - Springer-Verlag, New York 1995.

II. Beyond GDP program az Európai Unióban⁹

A GDP kiszámításának alapjait az 1930-as években vetették meg, azóta rendkívül elterjedt hivatkozási alap lett a politikai életben. Az Európai Bizottság, részint a Stiglitz bizottságra hivatkozva, tavaly megkezdte az Unió „Beyond GDP” projektjét, ami azt a célt szolgálja, hogy a nemzetek haladásának mérésekor legyünk tekintettel a GDP korlátaira, és hagyatkozzunk megbízhatóbb jelzőkre, amelyek a környezeti fenntarthatóságot és a társadalmi integrációt is megfelelően mérik.

Az Európai Bizottság 2007 novemberében az Európai Parlamenttel, az OECD-vel, a WWF-el, a Római Klubbal közösen megrendezte a GDP-n túl című konferenciát. A konferencia rávilágított arra, hogy a GDP-t kiegészítő, és a politikai döntéseket jobban alátámasztó, teljesebb körű információt nyújtó mutatók kifejlesztése jelentős támogatottságot élvez a politikai döntéshozók, a gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi szakértők, valamint a civil társadalom körében.

Az Európai Bizottság azt tűzte ki célul, hogy olyan új mutatókat dolgozzanak ki, amelyek átfogóbb és megbízhatóbb információkat adnak a döntéshozók kezébe. Együtt kíván működni az érdekelt felekkel és a partnerekkel a nemzetközileg elismert és alkalmazott mutatók kifejlesztésében.

Az Európai Tanács az európai gazdasági fellendülési terv jóváhagyásakor elismerte, hogy a válság alkalmat nyújt arra is, hogy gazdaságunkat szilárdan alacsony szén-dioxid-kibocsátású és forráshatékony fejlődési pályára állítsuk. A válságra adott válaszlépések során törekedni kell a társadalom legsúlyosabban érintett és legsérülékenyebb rétegeinek védelmére. E kihívások arra utalnak, hogy a pusztán GDP-növekedést mérő jelzőszámoknál átfogóbb mutatókra van szükség; olyanokra, amelyek szervesen magukba foglalják a társadalmi és környezetvédelmi eredményeket.

A statisztikai mutatók továbbfejlesztését az is lehetővé teszi, hogy a GDP és a nemzeti számlák létrejötte óta a statisztika és az informatika annyit fejlődött, hogy ma már nincs akadálya annak, hogy az eddigieknél sokkal részletesebb és pontosabb adatokhoz jussunk. Ez egyben azt is jelenti, hogy olyan mutatószámokat készíthetünk, amelyek kiegyensúlyozott és integrált háttérrel képesek biztosítani a gazdasági, társadalmi és környezeti kérdések megítéléséhez.

A Bizottság a Beyond GDP projekt során alkalmazni kívánja a nemzetközi szervezetek és a tagállamok eddigi eredményeit, mint például az ENSZ Fejlesztési Programja által kidolgozott Human Development Indexet, az OECD globális, társadalmi-haladás projektjét, (Global Project on Measuring the Progress of Societies) vagy az Ökológiai lábnyomot.

Egy 2008-ban végzett Eurobarométer-felmérés szerint az EU állampolgárainak több mint kétharmada úgy véli, hogy a haladás mérésére társadalmi, környezetvédelmi és gazdasági mutatókat egyaránt figyelembe kellene venni. Csak alig egy hatodik részesítené előnyben a főleg gazdasági mérőszámokon alapuló értékelést. 2007-ben egy nemzetközi közvélemény- kutatás hasonló eredményeket hozott.¹⁰ A tanulmányok azt is feltárták, hogy az állampolgárok nem feltétlenül érzik úgy, hogy a statisztikák hűen képezik le az életüket. A GDP növekedése ellenére esetenként úgy érzékelik, hogy a jövedelmek szabadon felhasználható része és a közszolgáltatások színvonala csökken. Mivel a társadalmak egyre sokszínűbbek, az átlagemberen, illetve az ún. „tipikus fogyasztón” alapuló mutatók már nem elégítik ki az állampolgárok és a politikai döntéshozók információigényét.

---

9 Brüsszel, 20.8.2009 COM(2009) 433, A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek – A GDP-n innen és túl, a haladás mérése változó világunkban - <http://www.beyond-gdp.eu/>

10 Eurobarométer – 295. különkiadás, 2008. március: egy hasonló felmérés, amelyet öt kontinens 10 országában folytattak, még nagyobb támogatottságot mutatott, mivel a megkérdezettek háromnegyede

Mindezek fényében, az Európai Bizottság öt intézkedés végrehajtását javasolja:

1. *A GDP kiegészítése környezetvédelmi mutatókkal:* a fontos kérdéseket számszerűsítő indikátorrendszerek kommunikációs értéke igen nagy, politikai vitára indítanak, és egyszerűen kifejezik az emberek felé, hogy a dolgok jó irányba haladnak-e. Ezért fontos, hogy a környezet állapotáról is a GDP-hez hasonló egyszerű módon tájékozódhassunk. A bizottság 2010 során be kívánja mutatni környezetvédelmi indexének kísérleti változatát. Ez a mutató az EU területén belül fogja mutatni a környezetvédelmi erőfeszítések hatásosságát. Tartalmazni fogja a környezetpolitika főbb vonalait: klíma és energiapolitika, természet és biológiai sokféleség, levegőszennyezés és egészségügyi hatások, vízhasználat és vízszennyezés, hulladéktermelés és természeti erőforráshasználat.
2. *Közel valós idejű információk a döntéshozatalhoz:* a gazdasági adatok (pl. munkanélküliség) már ma is viszonylag gyorsan elérhetőek a döntéshozók számára. A Bizottság arra törekszik, hogy a környezetvédelmi mutatók hasonló sebességgel kövessék az eseményeket, ma ugyanis a környezeti mérőszámok túlságosan régiiek ahhoz, hogy operatív információt nyújtsanak. A műholdas mérések, és a nagy informatikai rendszerek lehetővé teszik, hogy a környezet állapotát is valós időben kövessük.
3. *Pontosabb jelentés a javak társadalmi eloszlásáról és az egyenlőtlenségekről:* a társadalmi integráció, a különbségek csökkentése nem csak önmagában cél, hanem más reformoknak az alapja is egyben. Egy feszültségekkel teli társadalomban nem reális célkitűzés a fenntartható fogyasztási minták meghonosítása, vagy más, olyan célok kitézése, amelyek társadalmi áldozatvállalást követelnek. Az egyenlőtlenség azonban nem csak anyagiakban nyilvánul meg. Jellemző, hogy a kevésbé módos rétegek, miközben kevesebb hulladékot termelnek, sokkal rosszabb környezeti körülmények között kénytelenek élni, több hulladék, zajártalom, kevesebb zöldfelület veszi őket körül.
4. *Fenntartható fejlődési eredménytábla:* az egyes tagállamok, városok intézkedéseit, eredményeit bemutató eredménytábla kidolgozását kezdeményezte a bizottság, amely a fenntarthatósági mutatók adataira épülne. Az eredménytábla célja a korlátozott erőforrások megóvása. Ebben fontos szerepet játszanak, a tudomány által meghatározott küszöbértékek, amelyek a természet és az ember tűrőképességét írják le egy-egy hatással szemben.
5. *A nemzeti számlák kiterjesztése a környezeti és társadalmi kérdésekre:* Az EU gazdasági statisztikai és számos gazdasági mutató (beleértve a GDP-t is) elkészítésénél a nemzeti számlák európai rendszere jelenti a fő eszközt. A következő politikai döntéshozatal alapjaként olyan adatkeretre van szükségünk, amely a gazdasági kérdések mellett egyértelműen kiterjed a környezetvédelmi és társadalmi kérdésekre is. A nemzeti számlákat ezért ki kell egészíteni minden tekintetben következő adatokat szolgáltató, integrált környezetvédelmi-gazdasági elszámolással.

A bruttó hazai termék (GDP) rendkívül hatékony és széles körben elfogadott mutató a gazdasági tevékenység rövid- és középtávú változásainak figyelemmel kísérésére, különösen a jelenlegi gazdasági válságban. Minden hiányossága ellenére talán még mindig a legjobb mérőszám a piacgazdaság teljesítményének értékelésére. A GDP rendeltetése szerint azonban nem alkalmas a hosszú távú gazdasági és társadalmi haladás pontos számszerűsítésére, és különösen nem a társadalom azon képességének a mérésére, hogy megoldást találjon olyan kérdésekre, mint amilyen

---

vélte úgy, hogy a GDP túlhaladott.

az éghajlatváltozás, a forráshatékonyság vagy a szociális integráció. Szükség van tehát arra, hogy a GDP-t olyan statisztikákkal egészítsük ki, amelyek egyéb, az emberek jólétét kritikus mértékben meghatározó gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi kérdésekkel is foglalkoznak.

III. A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának „Beyond GDP” programja

Ahhoz, hogy Magyarország megtalálja a helyes utat a környezeti fenntarthatóság és a társadalmi jólét kettős követelménye között, mindenképpen meg kell újítanunk a hazai döntéshozás alapjául szolgáló stratégiai mutatókat. Az ombudsman ezért meghívta a nemzetközi tudományos élet néhány megbecsült képviselőjét, hogy egy konferencián megvessék a tudományos alapokat egy új magyar társadalmi mutatószám kidolgozásához.

Ez a fejezet a konferencia tanulságait foglalja össze röviden.

Dennis Meadows, a New Hampshire egyetem professzora

Nem azt kell mérni, amit könnyű mérni, hanem azt, ami fontos. Olyan periodicitással kell vizsgálni egy-egy jelenséget, ami összemérhető az azzal kapcsolatos cselekvések gyakoriságával, így derülhet fény a hatásokra érdemben. Olyan változókat érdemes mérni, amikben a rendszer összes szereplője érdekelt, így könnyebb a fejlődés.

Nem a határok elérése a cél. Egy egészséges rendszer dinamikusan válaszol minden őt érő hatásra, nem kardélen egyensúlyoz. (resilience) Mind a társadalom, mind a környezet abban érdekelt, hogy erre az állapotra törekedjen, valójában ez a kettő elválaszthatatlan egymástól.

Fel kell fedezni a gazdasági rendszerünkben a pozitív visszacsatolási hurkokat. Ezek a folyamatok öngerjesztő, exponenciális változásokat rejtenek magukban, amelyek veszélyesek lehetnek. Ilyen például az ipari termelés és a fogyasztás viszonya.

Az indikátoroknak fontos szerepe lehet abban, hogy bonyolult problémákat is megértsen a társadalom. Számos olyan feladatot kell elvégeznie az államnak, amiről rövid távon nem látható a hasznossága, így esetleg bizalmatlanságot ébreszthet a választókban, ami nem szívesen látott kockázat a politikusok körében. Egy jó indikátor segítheti a hosszú távú gondolkodást, megmutatva, hogy valójában merre halad egy folyamat.

Egy jó indikátor olyan, mint egy láthatatlan kolléga. Olyan dolgokat is észrevesz, amik egyébként rejtve maradhatnának, precízen dolgozik, bátran hagyatkozhatunk rá.

Timo Makela, az Európai Bizottság Környezetvédelmi Igazgatóságának Fenntartható Fejlődési Igazgatója

Egyre több tudományos és politikai szereplő sorakozik fel a Beyond GDP program mögött. A bizottság nem lecserélni akarja a GDP-t, hanem más mutatókat is hasonló rangra emelni, a környezeti és társadalmi állapot illetve fejlődés mérése érdekében. A gazdasági válság hatására sokan kezdtek el dolgozni ehhez hasonló projekteken.

A Bizottság a Beyond GDP programot 2009 őszén indította. A programnak kettős célja van: kommunikáció, és a hiányzó adatok pótlása.

Az összetett mutatók könnyebben érthetővé teszik a célokat, létrehozhatunk belőle egy értékelőrendszert a tagállamok számára, a társadalom és környezetpolitikai eredmények is elszámolhatókká válnak. Valósidejűvé tehetők a mérések, tisztában leszünk a környezet és a

társadalom jól-létével rövid és hosszútávon. A társadalmi különbségek csökkennek.

(Az Európai Bizottság Beyond GDP programját részletesen ismerteti a II. rész)

Kerekes Sándor professzor, a Corvinus Egyetem rektor-helyettese

A GDP mérése viszonylag egyszerű, mert a pénzforgalom precízen követhető, és az egyes piaci szereplők tevékenysége ebből a szempontból könnyedén összehasonlítható. Ezzel szemben a környezetért végzett tevékenység ugyan kiadásként jelentkezik, de az üvegházgáz kibocsátás csökkentése, a hulladék újrahasznosítás, az oktatási programok és más intézkedések valódi hatása nehezen hasonlítható össze egymással, sőt értékük önmagában is nehezen megbecsülhető.

A GDP azonban annak köszönheti egyszerűségét, hogy számos dolgot figyelmen kívül hagy. A társadalom fejlődésével egyre inkább városiasodott az ember, és ezáltal a folyamat által számos képességet elvesztett és számos újat szerzett. Megerősödött a civil szféra is, ami igen komoly munkákat végez el. Ezek a tevékenységek nem jelennek meg a GDP számításakor, mert többnyire nem köthetőek pénzmozgáshoz, ugyanakkor egyértelműen befolyásolják az emberi életét.

A növekedés orientált szemléletből következő munkaerő takarékoság több szempontból is káros. Egyrészt a társadalomnak az az érdeke, hogy sok munkahely legyen, másrészt a döntően mezőgazdasági, vagy kevésbé technológia orientált országokban aránytalanul alacsony a GDP, ami torzítja az államok összehasonlíthatóságát.

Kerekes professzor Simon Kuznets¹¹ Nobel díjas közgazdász 1971-es előadását idézte:

A modern gazdasági növekedésnek hat jellemzője van:

1. Az egy főre eső termelés és a népesség is rendkívül gyorsan növekszik, és egymást gerjeszti ez a két tényező, egészen az utóbbi évtizedekig.
2. A termelékenység is jelentősen növekszik, ma sokkal nagyobb, mint korábban.
3. Igen jelentős a gazdaság átalakulása. A mezőgazdaságról áttolódott a hangsúly a nem-mezőgazdasági tevékenységekre, és újabban az iparról a szolgáltatások felé. Ez a változás a termelékenységgel arányos, és erős hatással van a fogyasztásra és a foglalkoztatásra.
4. A társadalom fontos struktúrái és ideológiái szintén gyorsan megváltoztak. A városiasodással és szekularizációval könnyen utat talált magának az a folyamat, amit a szociológia modernizációnak nevez.
5. A gazdaságilag fejlett államok a fejlett technológia erejével, különösen a szállítás és kommunikáció eszközével, eléri az egész világot és olyan értelemben teszik azt egyé, ahogy az a pre-modern korban elképzelhetetlen volt.
6. Bár a modern gazdasági növekedés hatásai világszerte érezhetőek, a világ háromnegyede mégse tudja élvezni a modern technológiák minimális lehetőségeit sem.

Egy új mérőrendszer minden bizonnyal fel fog deríteni mindeddig rejtett tényezőket, pozitív és negatív változásokat a társadalom múltjában és jelenében. A környezetvédelmi méréseknek a gazdaságra is jó hatása lehet. Egy OECD jelentés¹² szerint a környezetvédelmi mérések bevezetése után, a GDP további növekedése mellett a szennyezés mértéke csökkent.

A növekedés tehát nem feltétlenül gátolja az boldogulást, azonban ha a növekedés válik mértékké,

---

11 Simon Kuznets dolgozta ki a GDP alapkoncepcióját 1934-ben

12 OECD 1991. US Environmental Protection Agency p. 41.

az eltérít a helyes útról. A technológia ma már lehetővé teszi a tiszta ipar és gazdaság működését, csak a fogyasztói szokások tartják fenn a problémát.

Mathis Wackernagel, a Global Footprint Network elnöke

Az ökológiai lábnyom megalkotója a természeti erőforrások használatának egy kevésbé ismert, de Magyarország számára annál hasznosabb módját mutatta be.

Az ökológiai lábnyomot hagyományosan globális hektárokból mérjük, (részletesebben a VI. részben) ami minden embernek egyenlő részesedést ad az erőforrásokból a Földön. A globális problémák és az emberi igazságosság szempontjából ez helyes és célravezető szemlélet, azonban, ha egy ország helyzetét kívánjuk megvizsgálni, félrevezető lehet.

Legyen bármi is a világban, Magyarország területe kb. 93.000 km², lakossága jelenleg kb. 10 millió fő. Hazánk természeti erőforrásai, vízkészlete, mezőgazdasági kapacitása, hulladék elnyelő képessége adott mértékű, ez az a tőke, amit hosszútávon gyarapíthatunk, megőrizhetünk, vagy elpazarolhatunk. Az ökológiai lábnyom globális normál-értéke körülbelül 1,8 gha.

Az ország biokapacitása határozza meg azt, hogy az úgynevezett ökológiai szolgáltatások milyen mértékben és meddig vehetőek igénybe. Ez függ a terület méretétől, és a rajta élő ökoszisztéma minőségétől is. Ma jelentősen az ország biokapacitása felett használunk az erőforrásainkból, ami két okból lehetséges: a biokapacitás tönkretétele nem túl gyors folyamat emberi léptékkal mérve, illetve a globális kereskedelem révén, az általunk elfogyasztott anyagi javak egy része más országokat terhel.

A 21. század győztesei azok az államok lesznek, akik időben megtalálják a választ ezekre a kérdésekre. A gazdasági válság, klímaváltozás, olajcsúcs és még sok probléma közös jelentkezése új helyzetet teremtett a világban. Minden elérte a csúcspontját, a kérdés az, hogy hogyan tudjuk kikormányozni az országunkat ebből a helyzetből... Korábban soha nem volt ilyen, *most telt meg a Föld*.

Molnár Zsolt, az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete tudományos munkatársa

Az MTA kutatócsoportja által megalkotott természeti-tőke index egy standardizált rendszerben mutatja be Magyarország ökoszisztémáinak állapotát. A botanikus kutatócsoport egy olyan keretrendszerrel dolgozott ki, amely rugalmasan alkalmazkodva, nagy felbontással megadja az ország növénytakarójának minőségét.

Közel kétszáz botanikus szakember mérte fel az ország területét, a fajgazdaságot és az életközösség minőségét vizsgálva. Az eredmény egy több mint kétszázötvenezer cellából álló hálózat, ami pontos adatokat tartalmaz a helyi ökológiai társulások állapotáról.

Az élőhelyek minősége egyaránt függ azok méretétől és minőségétől (fajgazdaság, kor, idegen fajok, emberi beavatkozás jelenléte, stb.) Ez a két érték szoros összefüggésben áll egymással, ha az egyik csökkenni kezd, hamarosan követi a másik is, mert a rendszer alkalmazkodó képessége nem bírja fenntartani már az életközösség korábbi formáját.

Az adatbázis lehetővé teszi az eredmények pontos időbeli követését, a mezőgazdasági stratégiák precíz monitorozását, nemzetközi standardizálást, minta rendszerek működtetését, tehát számos tudományos és gazdasági szempontból egyaránt hasznos funkciót. Az adatbázis jó alapot adhat

A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának megbízásából készített tanulmány

Magyarország teljes, vagy egy-egy területre korlátozott biokapacitásának egzakt meghatározásához is.

Zsolnai László, a Corvinus egyetem és a Cambridge-i egyetem professzora

Minden generáció köteles biztosítani a megfelelő életfeltételeket a jövő generációi számára. Meg kell őriznünk a természeti erőforrások állapotát és sokféleségét, úgy kell továbbadnunk a bolygót, amilyen állapotban megkaptuk azt.

A tőke megőrzése mellett, annak kamatai állnak rendelkezésünkre, hogy saját boldogulásunkat igyekezzünk elérni. A jövő nemzedékek számára négy féle tőkét őrizhetünk meg, amelyek egyesével jól mérhetőek, saját indikátorukkal:

1. ökoszisztéma ökológiai lábnyom
2. pénzügyi (állam)adósságok/pénzügyi tőke
3. emberi inaktívak és aktívak aránya a társadalomban
4. intellektuális befektetések a kutatás-fejlesztési szektorba

Magyarország ma igen rossz helyzetben van ebből a szempontból. Az ökológiai lábnyomunk átlagosan 3,5 gha fejenként, a kívánatos 1,5 gha helyett. Az államadósság megközelíti a GDP 80%-át, noha ennek az értéknek legalább 50% alatt kellene lennie. A dolgozók kevesebb, mint fele annyian vannak, mint az inaktívak, ami jelentős teher a jelenben is, de a jövőben ez csak fokozódik a társadalom elidősödésével. A Kutatás-fejlesztési kiadások a GDP egyszázad százalékát se érik el, holott legalább kétszázad százalék lenne szükséges ahhoz, hogy a jövőben szükséges szellemi tőke kifejlődhessen.

Fontos tény, hogy a jövő generációinak életfeltételeibe való befektetés a jelenben is hasznos, így erre nem szükséges áldozatként tekinteni.

Saamah Abdallah, a londoni New Economics Foundation képviselője

Az emberek boldogsága és a fenntartható fejlődés nem ellenkezik, sőt kiegészíti egymást. A fenntarthatóság fogalmát bevezető Brundtland jelentés így fogalmaz:

*„fenntartható fejlődésben a jelen generációi megtalálják a szükségleteiket anélkül, hogy ezzel károsítanák a jövő generációk szükségleteit”.*¹³

Az emberi életet úgy kell boldoggá, elégedetté és alkalmazkodóképessé tenni, hogy ezzel ne károsítsuk a jövő nemzedékek lehetőségeit. Az emberi boldogsághoz a gazdasági stabilitáson túl szükség van szociális tőkére, demokratikus rendszerre, tanulási lehetőségre, szabadidőre, fizikai aktivitásra, kapcsolatra a természettel stb. Ezeknek a nagy része lényegében független a gazdasági növekedéstől, így ha ezeket állítjuk a középpontba, sokkal kevésbé károsítjuk a környezetet.

Ennek a megvalósulását méri a New Economics Foundation a Happy Planet Index hányadossal.

---

13 Gro Harlem Brundtland: Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987

(az index bemutatása részletesebben a VI. részben)

IV. Milyen mutatórendszerre van szükség?¹⁴

A cél egy olyan komplex mutatószám kidolgozása, ami a társadalmi fejlődést méri olyan módon, hogy az értéke jól követi az emberek testi és lelki jólétét, ugyanakkor függ a jólét hosszú távú feltételeitől is, elsősorban tehát a természeti erőforrások állapotától.

A. Strukturális szempontok

1. A jó mutatószám szemléletes. Olyan számértékre van szükség, aminek a jelentése egyszerűen kommunikálható, olyan dolgot takar, ami komoly szakképzettség nélkül is érthető fogalom, így széles körben hivatkozási alappá válhat. Ez természetesen nem szakmai túlegyszerűsítést jelent, hanem az adatok kiegyensúlyozott és megfontolt tömörítését egyetlen komplex értékbe.

Célszerű a társadalmi jólétet és az ökoszisztéma épségét két külön mutatószámmal jellemezni, így később jól szemléltethető lesz a társadalom környezetre gyakorolt stresszhatása.

Ahogy a HPI és a WSI esetében is látni fogjuk, ezek egyszerű hányadosa könnyen összefoglalja a két fő aspektus viszonyát.

Ugyanakkor az emberek szubjektív tapasztalata inkább a társadalmi jólétre terjed ki, így ha az egyesített mutatószám az ökológiai terhelés miatt lényegesen eltérne a személyes tapasztalataiktól, az esetleg értelmezhetetlenné tenné az egész rendszert némelyek számára. Két összefüggő mutató közös ábrázolása bár bonyolultabb mint egyetlen mindent összefoglaló érték, mégis szemléletesebb lehet bizonyos helyzetekben.

2. A jó mutatószám egyenlő mértékben méri a társadalom és az ökoszisztéma egészségét. Az emberi boldogság, mint bonyolult testi és lelki folyamat csak akkor maradhat fenn tartósan, ha azok a külső körülmények, amelyek az emberi lét alapjai, zavartalanul működnek. Így a természet nem csak mint a kiegyensúlyozott élet közvetlen előfeltétele szerepel, hanem az ökológiai szolgáltatások révén a társadalmi célok fenntarthatósága érdekében is feltétlenül meg kell őriznünk magunk és a jövő számára. Az ember is része az ökoszisztémának.

Az emberi jólét azon körülmények összessége, amelyek között a társadalom minden tagja képes meghatározni és elérni a szükségleteit és ezen felül széles tér nyílik személyes lehetőségei kibontakoztatására is.

Az ökoszisztéma jólétének azokat a körülményeket nevezzük, amelyek között az képes megőrizni sokféleségét és minőségét, és így azt a kapacitását, hogy az embereket és a többi élőlényt támogassa, és megőrizze a jövőre választások és lehetőségek széles skáláját.

3. A jó mutatószám azt méri, amire megtervezik. Az mutatószám fejlesztés részint elvi, részint tudományos alapon azzal az állásfoglalással kezdődik, hogy egy rendszerben mit tekintünk értéknek és mit tekintünk hanyatlásnak.

Az emberi boldogság pszichológiájáról és szociológiájáról jelentős mennyiségű szakirodalom áll rendelkezésre, de még ezek mellett is szükséges a törvényhozóknak meghatározni bizonyos érték-prioritásokat a társadalom számára. A társadalom

---

¹⁴ Prescott-Allen, Robert, The wellbeing of nations: a country-by-country index of quality of life and environment, Washington 2001.

alapértékeinek legnyilvánvalóbb forrása a Magyar Köztársaság Alkotmánya.

Az mutatószám akkor fogja azt mérni, amit várunk tőle, ha kellő alapossággal ismerjük a vizsgált rendszer belső dinamikáját, és világosan le tudjuk írni azt az elméleti állapotot, amikor a kitűzött cél teljesül a rendszerben. (például egy ideális mértékben alkalmazkodóképes társadalom főbb szociológiai ismérvei)

4. A jó mutatószám összehasonlítható módon képes egyesíteni magában a célérték egymástól lényegesen különböző dimenzióit. A társadalmi jólét igen sokoldalú kérdés, és könnyen felmerül az a probléma, hogy almat hasonlítunk körtehez, azaz két olyan értéket kényszerülünk egymás mellé állítani, amelyek a maguk kontextusában nem hasonlíthatóak össze, ugyanakkor mindkettő elengedhetetlenül fontos a maga nemében.

A teljes élet jellemzője, hogy az őt meghatározó alrendszer működése tökéletes, vagy közel tökéletes állapotban van. Így a társadalom és a bioszféra egyes funkcióit nem a megszokott mértékegységekkel kell mérni, hanem az alrendszer teljesítményét kell mérnünk a saját szakterületük módszereivel. A mérési adatokat ezután normalizálhatjuk egy dimenzió nélküli skálára. Egyszerűbben fogalmazva százalékos értékben határozzuk meg, hogy az alrendszer hogyan teljesít, az elméletileg ideálishoz képest. Így minden alrendszert önmagához képest ítélünk meg, és a teljesítmények összehasonlíthatóak lesznek akkor is, ha egymástól igen távoli komponensekről van szó.

5. A jó mutatószám minél megbízhatóbb részlet adatokból áll össze. A meghatározott preferenciák indikátorai ideális esetben három tulajdonságnak felelnek meg:

a) Reprezentatívak, azaz jól mutatják az alrendszer állapotának trendjeit, térbeli és időbeli eloszlását, érzékenyen reagálnak a változásokra.

b) Megbízhatóak, azaz direkt kapcsolatban vannak az elemmel, megalapozott, precíz, standardizált úton mérhetőek, lehetőleg egyszerűen, hogy a mérés gyakoriságát tetszőlegesen meghatározhassuk.

c) Megfizethetőek, aminek legideálisabb változata, ha a Központi Statisztikai Hivatal által mért változóról van szó, így többletkiadás nélkül is hozzájuthatunk a szükséges adatokhoz. Ha ez nem lehetséges, igyekezni kell olyan módszert választani, ami elég olcsó ahhoz, hogy hosszútávon is biztosítva legyen az adatszolgáltatás megfelelő gyakorisága.

B. Tartalmi szempontok

1. Az anyagi jólét mérésekor ne a termelést, hanem a háztartások valós bevételét és fogyasztását mérjük. Az OECD országokban az elmúlt években a háztartások jövedelemnövekedése elmaradt a GDP növekedésétől.¹⁵
2. A háztartásokra vetített gazdasági mutatóknak reflektálni kell olyan funkciókra is, mint az oktatás és a közegészségügy.
3. A bevételt és a fogyasztást a vagyonnal együtt kell mérni, hogy ne csak a pillanatnyi állapotot, hanem a jövő lehetőségeit is számba vegyük.

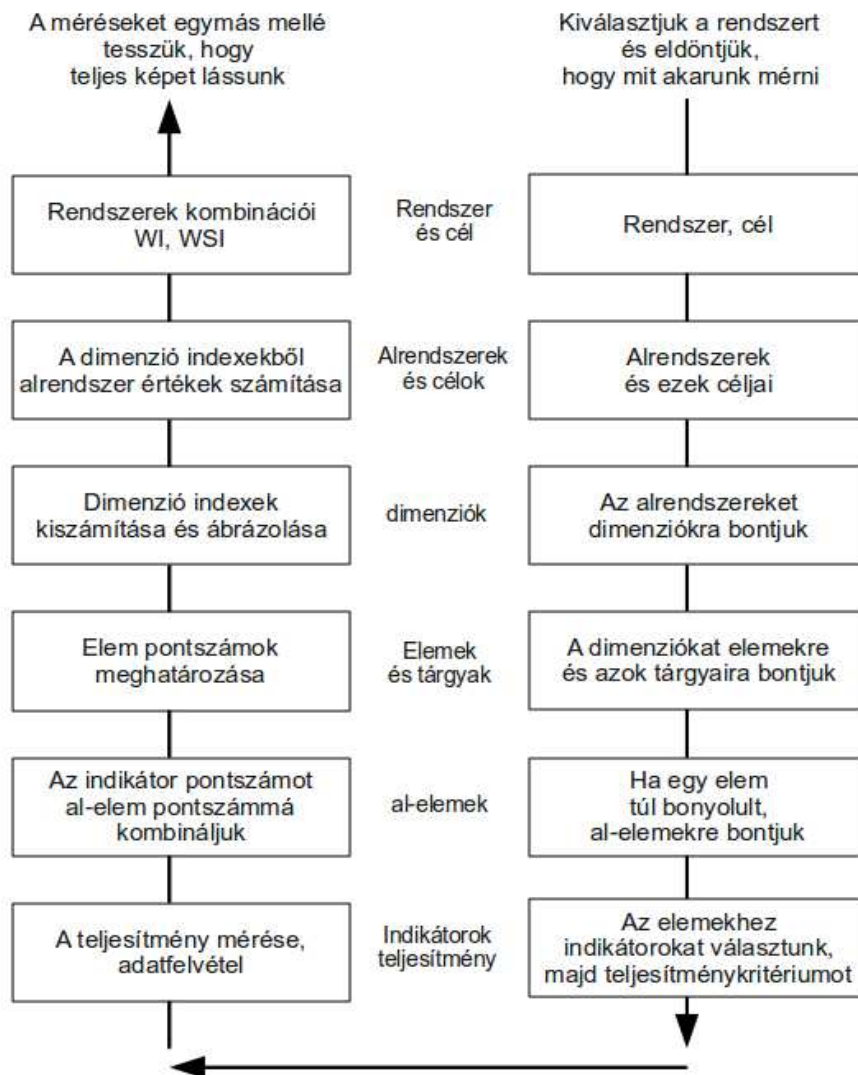
15 1-12: A „Stiglitz bizottság” ajánlásai alapján - Stiglitz, Sen, Fitoussi et al.: Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress 2009.

4. Több hangsúlyt kell fektetni az átlagok mögött húzódó egyenlőtlenségek kimutatására. Például ne számtani középértéket, hanem leggyakoribb értéket számítsunk.
5. A fogyasztási mutatók mellé fel kell venni a nem-piaci tevékenységek mérését is, hiszen ezek jelentősen átalakítják a társadalomról alkotott képünket ahhoz képest, ha csak a „fizetős” tevékenységekkel törődünk.
6. A jólét mérésének a következő feltételeket mindenképpen tartalmaznia kell: anyagi életfeltételek (jövedelem, fogyasztás, vagyon), egészség, oktatás, személyes tevékenységek, munka, közéleti szerepvállalás, szociális kapcsolatok és barátságok, környezet (jelen állapot és jövőbeni kilátások), fizikai és gazdasági bizonytalanság.
7. Egy robusztus és megbízható keretrendszer kidolgozása lenne szükséges, amely a társadalmi kapcsolatokat, a politikai részvételt és a bizonytalanságot méri.
8. Az életminőség indikátoroknak külön figyelmet kell fordítani az egyenlőtlenségekre sokféle szempont szerint: nemek, generációk, etnikumok, bevándorlók, stb.
9. Fontos, hogy a mért faktorok összefüggéseire, egymásra hatására is figyelmet fordítsunk.
10. A boldogság egy bonyolult fogalom. Szükség van egy komplex mérőszámra, ami egyszerűen és egyben kifejezi a teljes képet. A mérésekben az objektív tényezők mellett a szubjektív szempontoknak is helyet kell adni. Olyan mérési módszerekre van szükség, amelyek az emberek személyes tapasztalataira kérdeznek rá, direkt módon.
11. Nagyon komoly fenntarthatósági indikátorokra van szükség, hogy tudjuk, a társadalom állapota meddig tekinthető stabilnak. Ezeket azonban nem szabad összekeverni a gazdasági mutatókkal, mert mást mutatnak.
12. A környezet állapotát konkrét fizikai mutatókkal kell mérni, amelyek közvetlen összefüggésben vannak a mért mennyiséggel. Ezek a tényezők nagyon nehezen, vagy sehogyan sem mérhetőek pénzben.
13. A gazdasági mutatóknak figyelmet kell fordítani az ökológiai szolgáltatások stabilitására, mert ezek a mezőgazdasági és ipari tevékenység egyensúlyának láthatatlan alapjai. A fajok sokfélesége és az ökoszisztémák más jellemzői, közvetlen előfeltételei a reálgazdaság működésének.¹⁶

---

16 Pavan Sukhdev, Study Leader: The economics of ecosystems & biodiversity, European Communities 2008.

V. Hogyan fejlesszünk komplex mutatószámot?

A fenti ábra egy mutatószám-fejlesztési folyamat és mérés elvi lépéseit mutatja, Robert Prescott-Allen metodikája szerint.¹⁷

Az egészet meghatározza az a döntés, hogy mit kívánunk mérni. Ha olyan nagy és komplex kérdést teszünk fel, mint a társadalom fejlődése és az ökoszisztéma épsége, úgy egy igen bonyolult folyamat az indikátor korrekt felépítése.

Ahogy a New Economics Foundation fogalmazott¹⁸, hosszú és boldog életet kívánunk élni, és ugyanezt biztosítani akarjuk az utánunk következőknek is. A figyelmünket tehát három fő témára kell fókuszálni: testi egészség, társadalmi jólét és ökológiai fenntarthatóság.

Az a módszertani elv, hogy a különböző alrendszereket teljesítmény alapján ítéljük meg, lehetővé teszi azt, hogy a mutatószám egyes tényezőit az adott rendszer avatott szakértői dolgozzák ki akkor

¹⁷ Az ábra eredeti koncepciója: Prescott-Allen, Robert, The wellbeing of nations: a country-by-country index of quality of life and environment, Washington 2001.

¹⁸ New Economics Foundation: The Happy Planet Index, London, 2006

is, ha a teljes rendszer egészére nincs kellő rálátásuk, ami jelentősen megnöveli az indexen dolgozók mozgásterét és minőségi szempontból is nagy könnyebbség.

Ebben az áttekintésben nem hozunk elvi állásfoglalást azzal kapcsolatban, hogy mik azok a konkrét szempontok, amelyek a társadalom boldogulását szolgálják, felhívjuk azonban a figyelmet arra, hogy a nemzetközi¹⁹ és hazai^{20 21} irodalomban komoly eredmények láttak napvilágot, amelyek megbízható alapjai lehetnek egy indikátorrendszer kifejlesztésének. A mai információs rendszerek, és a tudományos eredmények lehetővé teszik, hogy tényekre alapozott megfontolások vezessék a törvényhozókat.²²

Az egyes alrendszerek teljesítményének megítélését a szakértők végzik el. A tudományterületre jellemző leghatékonyabb mérési módszerre hagyatkozva létrehozzák a viszonyítási rendszert, amely alapján százalékban kifejezhetővé válik a teljesítmény.

A részeredmények egyesítése statisztikai-informatikai feladat. Fontos a rendszer átláthatósága és megbízhatósága, valamint az, hogy az egyes rész-komponensek matematikailag is olyan súllyal kerüljenek bele a mutatószámba, amilyenben azt a tervezéskor fontosnak tartottuk.

Az indikátorrendszer matematikai modellje viszonylag egyszerű. Ez lehetővé teszi, hogy teljesen érthető legyen mindenki számára, ugyanakkor könnyűvé teszi a politikai alkalmazást is. Mivel a komponensei világosan elkülönülnek, a csökkenő érték mögött rejlő társadalmi vagy ökológiai probléma könnyen felderíthető, és világosan megmutatja az irányt ahol be kell avatkozni.

Kellő statisztikai apparátus esetén az indikátorrendszer térbeli és időbeli felbontása tetszőlegesen megválasztható. Igen költséghatékony megoldás lehet például a Központi Statisztikai Hivatallal való együttműködés.

Fontos megjegyezni, hogy ha olyan elemekből építjük fel az indikátorrendszert, amelyek önmagukban már korábban is léteztek, úgy visszamenőleg is kiszámíthatóvá válnak az adatok. Ez a történelmi érdekességen túl számos tanulságot hordozhat, illetve segíthet az ország polgárainak megérteni a rendszer célját és működését.

Az új mutatórendszer bevezetésének igen fontos része, a megfelelő kommunikáció. A fejlesztéssel nem kisebb célt tűzünk ki magunk elé, mint egy évtizedek óta sokak bizalmát élvező, igen erős társadalmi és politikai beágyazottsággal bíró indikátor, a GDP egyeduralmának megtörését. Ahhoz hogy az új indikátorrendszer is elnyerje az emberek bizalmát, a szakmai kiválóságon kívül fontos hogy a bevezetése kapcsán megfelelő mértékű és minőségű oktatási és médiakampányt szervezzünk, amik a gyakorlati használhatóság előfeltételeit teremtik meg.

---

19 Jenkins, Rachael and Meltzer, Howart and Jones, P. B. and Brugha, T. and Bebbington, P. and Farrell, M. and Crepez-Keay, D. and Knapp, Martin: Mental capital and wellbeing: making the most of ourselves in the 21st century: future challenges. The Government Office for Science, London, UK 2008

20 Kopp M.: Magyar lelkiállapot 2008 – Esélyerősítés és életminőség a magyar társadalomban, Semmelweis kiadó, Budapest, 2008

21 Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Ifjúságkutatás 2000, 2004, 2008

22 Evidence-Based Policy Making: Just a Myth or a Must? - G. Mulgan, Director, The Young Foundation, UK

VI. Példaértékű alternatív indikátorrendszerek

1) Ökológiai lábnyom²³

Az ökológiai lábnyom az egyik legismertebb alternatív indikátorrendszer. Nem a GDP alternatívája, hiszen nem a gazdaságot, és nem is a társadalom fejlődését mutatja, mégis fontos a szerepe, hiszen a „mindent mutató” indikátorrendszerek egyik fontos alkotója lehet, ahogyan ez a HPI esetében látható is.

Az ökológiai lábnyom sikere alapvetően egy dolognak köszönhető: rendkívül szemléletes. A világon bárki néhány perc alatt képes lehet megérteni a jelentését és az üzenetét, noha jelentős tudományos háttér áll mögötte.

Az ökológiai lábnyom alapvetően a rendelkezésre álló biokapacitás (túl)használatának mértékét kívánja jelezni. Egy fenntartható társadalomban mindenki úgy elégíti ki az igényeit, hogy azzal nem veszi el a jövő nemzedékek lehetőségét attól, hogy ők is megtehessek ugyanezt. *Az ökológiai lábnyom az a -globális hektárban mért- virtuális terület, amin egy személy életében évente felhasznált javak megtermelődnek.* Ez valójában nem csak egy, hanem akárhány személyre értelmezhető, így meghatározható egy család, egy cég, egy város, ország, kontinens vagy akár az egész bolygó ökológiai lábnyoma.

Bolygónk felszíne véges, és több mint kétharmad részben óceán borítja. Az ember számára hasznosítható terület mérete alapvetően a szárazföldekre és a part menti tengerekre korlátozódik. Ebből adódóan kiszámítható, hogy az egyre növekvő emberiség egy-egy tagjának mekkora földterület jut virtuálisan arra a célra, hogy az igényeit kielégítse.

Ezen a földön kell megtermelni az élelmiszerhez szükséges gabonát, és egyéb növényeket, itt kell élnie a táplálékul szolgáló állatoknak, ide számít az az erdőmennyiség, ami a felhasznált fát és papírt szolgáltatja. Ebbe számít bele a városi típusú élőhely mérete és az a zöld-felület, ami a kibocsátott széndioxidot elnyeli. Az ökológiai lábnyom számítása azt a területet adja meg, ami elég nagy ahhoz, hogy az éves biológiai produkció (az erdő évi növekedése, a vadállatok természetes szaporodása, az éves CO₂ elnyelő képesség stb.) fedezze a fogyasztást.

A Föld népessége jelenleg nagyobb ökológiai lábnyommal rendelkezik, mint amekkora a rendelkezésre álló terület.²⁴ Az emberiség létszáma valamivel több, mint hat és fél milliárd fő, és az egy főre eső ökológiai lábnyom 2,6 gha. A Föld biokapacitása azonban csak 1,8 gha fejenként. Ez a szám a népesedés növekedésével folyamatosan csökken. A nagy bevétellel rendelkező államokban élő körülbelül egymilliárd ember ökológiai lábnyoma átlagosan fejenként 6,1 ha, míg a közepes és alacsony bevételű államokban az érték 1,8 gha helyenként kisebb, mint 1 gha,

Magyarország valamivel jobb helyzetben van, mint a nyugati átlag. Tízmilliós népességünkhöz az egy főre jutó ökológiai lábnyom 3,2 gha, ami a Föld átlagos eltartóképességének körülbelül a kétszerese. Ennek a két legjelentősebb összetevője a mezőgazdasági területek és a széndioxid kibocsátást elnyelő zöld növények (ún. carbon footprint).

Magyarország területére és népességére nézve viszonylag kis ország, így nem lehetünk az élharcosai a fenntartható fejlődésre való globális átállásnak. Az ökológiai lábnyomnak azonban van egy sajátos, kevésbé ismert nézőpontja, ami jóval kézzelfoghatóbbá teszi a helyzetet és a reális cselekvés lehetőségét is felkínálja.

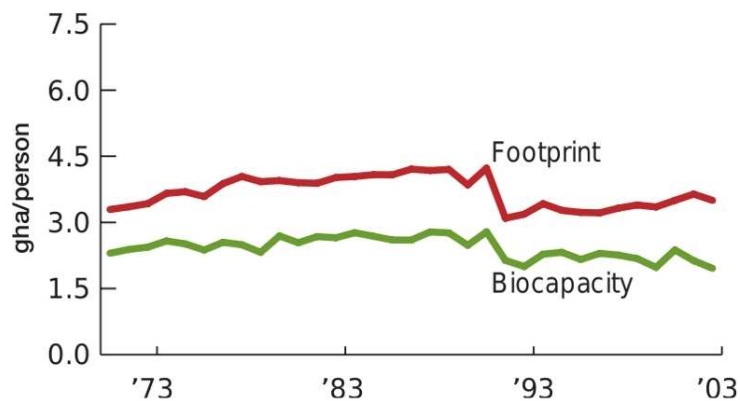
---

23 Wackernagel, Mathis: Our Ecological Footprint, New Society Publishers, Gabriola Island, BC 1962.

24 A Global Footprint Network 2009. november 25-ei adatai alapján:

http://www.footprintnetwork.org/images/uploads/2009_Data_Tables_hectares.xls

Bármekkora legyen is a globális átlag, ami egy-egy ember eltartására rendelkezésre áll, Magyarország területe körülbelül 93.000 km² és ez az a terület, amin a tízmilliós magyarságnak élnie kell. A Global Footprint Network számításai szerint hazánk egy főre jutó biokapacitása 2,6 gha. Ez egyrészt rossz hír, mivel a jelenlegi fogyasztási szintünk ennél nagyobb, másrészt jelentősen megkönnyíti az alkalmazkodást a többi országhoz képest az átlag feletti biokapacitás, ami hosszútávon komoly stratégiai előny lehet.

Az ökológiai lábnyom fő elemei a szántóföldek területe, a legelők területe, az erdők, a halászat, a széndioxid elnyelő képesség és a beépített terület nagysága. Ez tehát egy igen komplex mutató, mégse mutat mindent, nem beszél például a meg-nem-újuló erőforrásokról, a vízminőségről, illetve nem csak a végső érték fontos, hanem a belső arányok is, ami megtévesztő lehet.

2) Happy Planet Index²⁵

A londoni New Economics Foundation által kidolgozott jóléti mutató. A nef szerint az emberek hosszú és boldog életet akarnak élni, ezért ez az, amit mérnünk kell, illetve ennek az ökológiai költségeit.

Az embereknek szükségük van közösségre, technológiára, egészségügyre, gazdaságra, értékekre, barátokra, családra, oktatásra, kormányzásra, munkahelyre, különböző árucikkekre, szabadidőre és még számtalan dologra. Mindez lehetséges, ha a bolygó erőforrásaiból telik rá, és ekkor, ha jól használjuk fel mindezeket, hosszú és boldog életet élhetünk.

A boldogság azonban igen szubjektív, így a végeredményt mérni nehéz. A nef módszere egyszerűsége törekszik: nem akarja tudományosan leírni a boldogság mérhető paramétereit, egyszerűen elfogadja azt az állítást, ami még ha szubjektív is, valószínűleg közel áll az igazsághoz: egy emberről úgy tudhatjuk meg hogy boldog-e ha megkérdezzük tőle. Így mindenki a saját szempontjai szerint eldöntheti, hogy mennyire elégedett az életével.

A Happy Planet Index tehát a várható élettartam és az élettel való elégedettség szorzatának hányadosa az ökológiai lábnyommal:

²⁵ New Economics Foundation: The Happy Planet Index, London, 2006.

$$\text{HPI} = \frac{\text{várható élettartam} \times \text{élet-elégedettség}}{\text{ökológiai lábnyom}}$$

A nef nemzetközi felmérésekből vette az adatait. Az átlagos várható élettartam adatokat a 2007-2008-as Human Development Index²⁶ jelentéséből vették, ami 2005-ös adatokon nyugszik. Az étellel való elégedettséget a Gallup nemzetközi intézet 2006-os jelentéséből²⁷ vették. Az elégedettséget a következő kérdéssel vizsgálták:

„Mindent egybevéve, ön mennyire elégedett az életével manapság?”

A választ egy 0-10-ig terjedő skálán kellett megadni.

Az ökológiai lábnyom adatokat a WWF 2008-as Living Planet²⁸ jelentéséből vették át.

A HPI nem kifejezetten precíz mutatószám, azonban nagy előnye, hogy segítségével a világ államainak nagy többségéről azonos szempont szerinti képet kaphatunk, és eszerint sorba is állíthatóak.

A sorrend több tanulságot is hordoz. A világ legboldogabb és fenntarthatóbb államai Costa Rica (76,1), Dominikai köztársaság (71,8) és Jamaica (70,1). Az élmezőnyben egyébként is jellemző, a szigetországok jelenléte, akiknek országuk természete miatt kézzel foghatóbb az erőforrások korlátozottsága, többségük ökológiai lábnyoma igen kicsi, mégis az uniós tagállamokhoz hasonló elégedettségi adatokkal rendelkeznek. Az első EU tagállam a sorban Hollandia (50,6), a 43. helyen végzett, míg Magyarország (38,9) a 90. helyre került. Előttünk Kanada (39,4), mögöttünk Kazahsztán (38,5) végzett a sorban.

3) Genuine Progress Indicator²⁹

A Reuters hírügynökség jelentése szerint, 2005 harmadik negyedében az Egyesült Államok gazdasági növekedésének 3,8 százalékát a Katarina és a Rita hurrikánok okozták. Ez a való életben 1836 megelőzhető halálesetet, 850.000 lakhatatlan házat, 600.000 elveszített munkahelyet, hatalmas szántóföld, erdő és vízkészletek tönkremenetelét jelentette.

A GPI megalkotói tervezték korábban az ehhez igen hasonló ISEW indikátorrendszert is.

A GPI szemben az eddig bemutatott indikátorokkal, arra a célra készült, hogy leváltsa a GDP-t. A gazdaság összesített teljesítményének mérésére szolgál, azonban figyelembe veszi azt is, hogy a különböző kiadások milyen célokra fordítottak, így a defenzív költségek negatív értékűek, viszont bekerültek a rendszerbe eddig homályban maradt tényezők is, mint a bevételek egyenlőtlensége, vagy a házimunka értéke.

A GDP-hez hasonlóan a GPI is a fogyasztások pénzforgalmát tekinti alapnak, de sokkal

²⁶ UNDP 2007.

²⁷ Gallup, The World Poll Questionnaire 2006.

²⁸ WWF – Living Planet Report 2008. Gland, Switzerland: WWF

²⁹ J. Talberth, C. Cobb, N. Slattery: Genuine Progress Indicator 2006 – a tool for sustainable development, 2007.

részletesebben elemzi, hogy mire mennyi forrás jut.

Pozitív faktorok: személyes kiadások, házimunka, gyereknevelés, képzettség, önkéntes munka, autópályák, tartós cikkekhez kapcsolódó szolgáltatások

Negatív faktorok: bűnözéssel kapcsolatos kiadások, szabadidő fogyása, tartós cikkek vásárlása, munkanélküliség költségei, munkahelyi ingázás költségei, háztartási környezetszennyezés, autóbalesetek, vízszennyezés, levegő-szennyezés, zajszennyezés, vizes területek károsodása, mezőgazdaság csökkenése, természetes erdők csökkenése, természeti erőforrások csökkenése, CO2 kibocsátás, ózon réteg károsító anyagok

Számos további tényező értékétől függően növeli vagy csökkenti a GPI értékét, ilyen például a javak eloszlásának egyenlőtlensége.

A GPI így a GDP-hez hasonló funkciót tölt be, azonban valamivel precízebben követi a társadalmi jólétet. A GPI jellemzően jóval lassabban növekszik, mint a GDP.

4) Wellbeing of Nations³⁰

A Robert Prescott-Allen által kidolgozott indikátorrendszer a HPI-hez hasonlóan az egész világ állapotáról igyekszik elmondani valamit, azonban jóval részletesebb a HPI-nél.

A korábbi részekben többször hivatkozott Wellbeing of Nations egy olyan mutató-család fejlesztését és használatát írja le, amelyek jól testre szabhatóak a társadalom lokális jellemzői és az ország igényei szerint. A Wellbeing of Nations négy értéket számít minden országra nézve:

a) Human Wellbeing Index, melynek komponensei: egészség, élethossz, népességszám, háztartások anyagi helyzete, nemzetgazdasági jólét, tudás, kultúra, szabadság és kormányzat, béke és rend, társadalmi igazságosság, nemek közötti igazságosság.

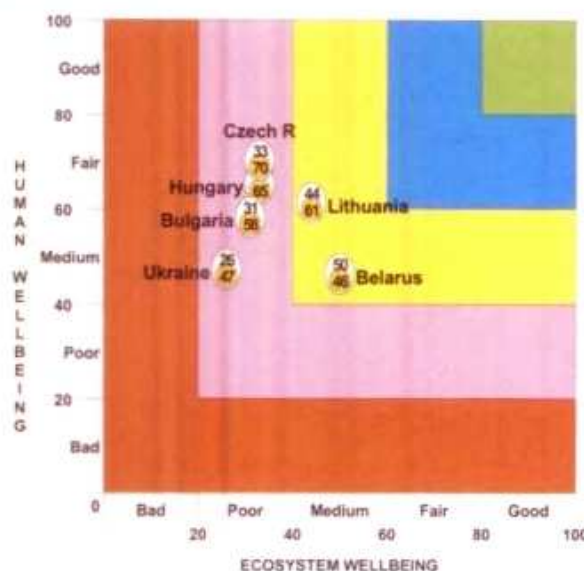
b) Ecosystem Wellbeing Index, melynek komponensei: termőföld minőség, növények fajgazdasága, édesvizek állapota, tengervizek állapota, globális légkör állapota, lokális légkör állapota, vad fajok diverzitása, házasított fajok diverzitása, energia és anyagfogyasztás, megújuló erőforrások állapota.

A HWI és az EWI a felsorolt alrendszerek teljesítményének (százalékos pontszámának) számtani közepe.

c) A HWI és az EWI átlaga a Wellbeing Index (WI)

d) A Wellbeing/Stress Index azt mutatja meg (a HPI-hez hasonló elgondolás alapján) hogy az elért

Eastern Europe

30 Prescott-Allen, Robert, The wellbeing of nations: a country-by-country index of quality of life and environment, Washington 2001.

társadalmi jólét milyen környezetpusztítással jár. Mivel a számítási mód miatt, az EWI és a HWI is százaskálán mozog a 100-EWI (= ESI, Environmental Stress Index) szemléletesen fejezi ki a környezetkárosítás mértékét. Így a WSI értéke a HWI és az ESI hányadosa lesz.

A négy érték külön-külön is értelmezhető, de együtt a leginformatívabbak. Prescott-Allen kidolgozott egy sajátos grafikus ábrázolási módot is.

2001-ben Magyarország eredményei a következők voltak: HWI: 65, EWI: 33, WI: 49, WSI: 0,97

5) Human Development Index (HDI)³¹

A HDI az ENSZ UNDP (United Nations Development Projekt) programja által kidolgozott kombinált mutatószám, ami három fő társadalmi mutatót kombinál egyetlen értékbe. Ezek az egészség, a tudás és az anyagi jólét.

Az egészség indikátoraként a születéskor várható élettartamot, a tudás mértékéül az írástudatlanságot és az iskoláskorúak között a valóban tanulók számarányát, anyagi jólétként pedig az egy főre eső GDP értéket számítják.

Ezek a szempontok azonban nem megfelelőek minden ország számára, hiszen egyes államokban ezeknek a minimális értékei is hiányoznak, azonban igen jellemzőek más problémák, amelyek relevánsabb indikátorai a társadalmi helyzetnek. Ezért a HDI-nek több módosított változata is létezik:

1. HDI: várható élettartam, írástudók aránya + tanulók aránya, GDP/fő
2. HPI-1 (Human Poverty Index – fejlődő országoknak): születéskori valószínűsége annak, hogy nem éri meg a 40 évet, írástudók aránya, megfelelő ivóvíz hiánya + alacsony testsúlyú gyerekek aránya
3. HPI-2 (Human Poverty Index – egyes OECD országoknak): születéskori valószínűsége annak, hogy nem éri meg a 60 évet, funkcionális analfabéta felnőttek aránya, létminimum alatt élők aránya, hosszú távú munkanélküliség aránya
4. GDI (Gender-related Development Index): férfi és női várható élettartam különbsége, férfi és női írástudóság és tanulói arány, férfi és női átlagkereset
5. GEM (Gender empowerment measure): női helyek száma a parlamentben, férfiak és nők megoszlása a magas beosztású állásokban, férfi és női keresetek aránya

6) Community Indicator System (CIS)³²

A CIS nem a hagyományos értelemben vett komplex mutatószám, azonban célkitűzése, alap gondolatai és metodikája igen tanulságos egy mutatószám-fejlesztési folyamatban, ezért kerül

---

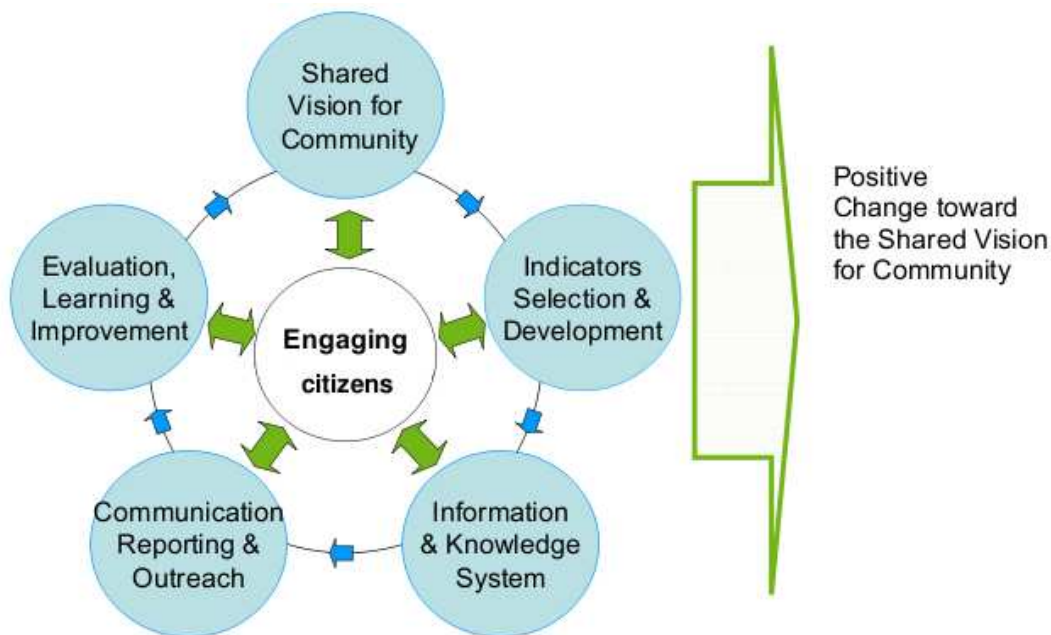
31 UNDP: Human Development Report 2007-2008 (Calculating the Human Development Indices)

32 László Pintér International Institute for Sustainable Development, Pat Harper, United Way for Winnipeg: A community Indicators System for Winnipeg, IISD 2005.

említésre. A CIS nem egy normalizált számérték, nem összehasonlítható, és nem is országos, azonban számos figyelemreméltó jó tulajdonsággal rendelkezik.

A fenntarthatóság egyik alapelve, hogy a társadalmi feladatokat lehetőleg helyi megoldásokkal kell kivitelezni. Ez szociológiailag is előnyösebb, gazdaságilag is, sokkal erőforrástakarékosabb, amiből kiemelendő a szállítás hiánya miatti alacsony CO2 kibocsátás.

Dennis Meadows professzor a JNO Beyond GDP konferenciáján felhívta a figyelmet arra, hogy a városok, községek az emberi cselekvés leghatékonyabb helyszínei. Ennek az oka kettős: minél kisebb embercsoportról van szó, annál könnyebb hosszútávon tervezni, jövőképet alkotni. Érthető, hogy egyetlen ember akár teljes életpályájáról is alkothat reális terveket, míg az emberiség lényegében képtelen kollektív jövőkép alkotására. Ezzel szemben az egy ember gyakorlati képességei, anyagi mozgástere jóval csekélyebb, mint több embernek, végül a teljes emberiség rendelkezik a legtöbb munkaerővel, anyagi lehetőséggel és logisztikával. Ennek a két ellentétes tendenciának az a következménye, hogy a fenntarthatóság szempontjaitól függetlenül is, a helyi megoldások, önkormányzatok és városok szintjén végezhető a legjobb problémamegoldó munka. Egy ekkora közösség még elég kicsi ahhoz, hogy nagy vonalakban közös jövőképet alkosson, hogy mindenkinek közvetlen tapasztalata legyen az igényekről és a problémákról, ugyanakkor kis méretéhez képest jók az anyagi lehetőségei, viszonylag sok embert képes mozgósítani, és bizonyos jogalkotói hatáskörrel is rendelkezik. A helyi megoldások tehát igen hatékonyak.

A CIS lényege, hogy a közösség is részt vesz a kidolgozásában, és nem politikai szakágak szerint, hanem probléma-orientált szemlélettel meghatározza a fő céljait. A célok, jövőképpalkotás után személyes helyismeretükre alapozva meghatározzák azokat az indikátorokat, amelyek mérhetővé teszik, a saját stratégiai céljaikat. Létrehoznak egy információs rendszert, ami gyűjti az adatokat, feldolgozza, és az eredményeket visszaadja a közösségnek. Ennek alapján meghozhatóak a szükséges intézkedések, a város közös céljaiba a polgárok is bevonódhatnak, ami hatékonyabb feladatmegoldást jelent, és a helyi közösség is erősödik. Egy idő után kellő tapasztalat gyűlik össze ahhoz, hogy új célok, új jövőkép alapja legyen, és ezzel előlről kezdődhet a folyamat.

A CIS működtetését végezheti akár egy civil szervezet is, egyedül, vagy a helyi önkormányzattal együttműködve.

VII. Célkitűzések Magyarország számára

célkitűzések...